

יעקב ועשו בספר דברים

וּנְפֹן וְנִסַּע הַמִּדְבָּרָה דָּרָךְ יָם סוּף פֶּאֶשֶׁר דָּבָר ה' אֵלַי וְנִסַּב אֶת הַר שְׁעִיר יָמִים רַבִּים: וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי לֵאמֹר: רַב לָכֶם סֵב אֶת הָהָר הַזֶּה פָּנוּ לָכֶם צִפְנָה: וְאֵת הָעָם צוּ לֵאמֹר אַתֶּם עֹבְרִים בְּגִבּוֹל אַחֲיֵכֶם בְּנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשְׁעִיר וַיִּירָאוּ מִכֶּם וְנִשְׁמַרְתֶּם מֵאֵד: אֵל תִּתְּגֹרוּ בָּם כִּי לֹא אֶתֶן לָכֶם מֵאַרְצָם עַד מִדְּרֹךְ כַּף רֶגֶל כִּי יִרְשָׁה לַעֲשׂו נְתַתִּי אֶת הַר שְׁעִיר: (דברים ב א-ה).¹

יַעֲבֹר נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי עַבְדּוֹ וְאֵנִי אֶתְנַהֲלָה לְאִטִּי לְרֹגֶל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר לִפְנֵי וּלְרֹגֶל הַיְלָדִים עַד אֲשֶׁר אָבֵא אֶל אֲדֹנִי שְׁעִירָה: (בראשית לג יד).²

דברים רבה א טו – כיבוד אב של עשו

"רב לכם סוב את ההר הזה ... אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו". הלכה: אדם מישראל שהוא זהיר בכיבוד אב ואם, מהו שכרו? ...³ אמר רבי שמעון בן גמליאל: לא כיבד בריה את אבותיו כמו אני את אבותי; ומצאתי שכיבד עשו לאביו יותר ממני. כיצד? אמר רשב"ג: הייתי משמש את אבי בכלים צואים⁴ וכשהייתי הולך לשוק הייתי משליך אותן הכלים ולובש כלים נאים ויוצא בהן. אבל עשו לא היה עושה כן, אלא אותן כלים שהיה לובש ומשמש בהן את אביו הן מעולים .. שנאמר: "ותקח רבקה את בגדי עשו החמודות אשר איתה בבית" (בראשית כז טו) - שבהן היה ללמוד לשמש את אביו ... הא למדת, היאך היה עשו משמש אביו והיה זהיר בכבוד אבותיו.⁵ א"ר יודן: כיון שבאו ישראל לעשות עמו מלחמה,⁶ הראהו הקב"ה למשה אותו הר שהאבות קבורים בו. אמר לו: משה, אמור להם לישראל: אין אתם יכולין להזדווג לו. עד עכשיו מתבקש לו שכר הכיבוד שכיבד את אלו שקבורים בהר הזה. מנין? ממה שקרינו בענין: "רב לכם סוב את ההר הזה".⁷

דברים רבה פרשה א סוף סימן יז – הגמול לעשו

"רב לכם סוב את ההר" - מהו "סוב את ההר"? אמר רבי חנינא: הרבה סיבב עשו את הורו, זה אביו, שהיה זקוק לו להאכילו. מנין? "ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו" (בראשית כה כח). אמר רבי שמואל בר רבי גדליה: אמר הקב"ה: בעל גמולות אני. בשעה שנתן יעקב לעשו כל אותו הדורון, מה אמר לו עשו? "יש לי רב אחי" (שם לג ט)

¹ בסמוך לכניסה לארץ ישראל, מהמזרח, חוזר וניערור ספר בראשית – סיפור יעקב ועשו. אם אדום הוא עשו, הרי שבכניסה לארץ ישראל מהמזרח, בהכרח עוברים בגבולו או בסמוך לו; ונשאלת השאלה: אם דינו כסיחון וכעוג מלכי האמורי (וכמדון) שבני ישראל כבשו את ארצם, או כמואב (עוד קרוב משפחה של בני ישראל עפ"י ספר בראשית, שנזכיר להלן) שהצטוו לא להילחם בו (דברים ב ט). וכבר סופר הדבר בספר במדבר פרק כ: "וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקֶּדֶשׁ אֶל מֶלֶךְ אֲדָוִם לֵאמֹר אֲחִיךָ יִשְׂרָאֵל אֶתָּה יָדַעְתָּ אֶת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מִצָּאתָנוּ ... וְהִנֵּה אֲנִי חֹנֵן בְּקֶדֶשׁ עִיר קֶצֶה גְבוּלְךָ: נִעְבְּרָה נָא בְּאַרְצְךָ וְכו'". שם אדום מסרב ואף מאיים במלחמה וישראל פשוט נוטים לדרך אחרת. וכאן הציווי הוא של הקב"ה לנטות מראש מגבול "אחיכם בני עשו היושבים בשעיר ... ונשמרתם מאד". ממה יש להישמר? מה זכות יש לאחינו בני עשו שהם "מחוץ לעסק"?

² ככה נפרד יעקב מעשו בספר בראשית פרשת וישלח. האם בפרשתנו הגיעה שעת האחים לשוב ולהיפגש וקיום הבטחת יעקב? לא נראה! לא מפשט הפסוקים ולא מדרשות חז"ל (אותן נראה בהמשך). הפסוק: "עד אשר אבוא אל אדוני שעירה" יתקיים לעתיד לבוא ולא קשור למפגש בכניסה לארץ בו אנו דנים. אך שורשי הפגישה המחודשת הם אכן בספר בראשית. וסיפור האחים, שמעתה יהיו עמים שכנים עם עליות ומורדות ביחסים ביניהם, הן בבית ראשון והן בבית שני, חוזר כאמור וניערור בפרשתנו.

³ כדרכו של מדרש דברים רבה (ומדרשי ילמדנו אחרים), הוא פותח בהלכה ומשם מתגלגל והולך לאגדה וענייני הפרשה. בקטע שהשמטנו, מביא הדרשן את המשנה הידועה בראש מסכת פאה: "אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא: כיבוד אב ואם וכו'". והוא ממשיך שם בסיפור הידוע על דמה בן נתינה, ראש פטרבולי באשקלון, שהידר בכיבוד אביו ואמו. אמו: שהייתה "חסרת דעת והיתה מסטרתו בין חביריו ולא היה אומר לה אלא דייך אמי". ובכיבוד אביו: "שפעם אחת באו חכמים אצלו ליקח הימנו אבן אחת טובה שנאבדה מכלי כהן ... ופסקו עמו באלף זהובים, נכנס ומצא רגלו של אביו פשוטה על התיבה שהיתה אבן טובה בתוכה והיה ישן ולא בקש לצערו ויצא לחוץ ריקם". ראו סיפור זה גם בגמרא קידושין לא א, עבודה זרה כג ב, ירושלמי פאה פרק א הלכה א ועוד. ראו הדף [גוי ופרה אדומה](#) בשבת פרה.

⁴ מלוכלכים, בגדי חול פשוטים. שאלה לשולחן שבת: איפה מופיעים בגדים צואים בתנ"ך? באיזו הפטרה זה מופיע?

⁵ האם "אבותי" בלשון רבים ולהלן "שקבורים בהר" הוא שגרת לשון, או שמרמז שעשו גם כיבד את אברהם סבו ובני בנים הרי הם לבנים? על כיבוד אב של עשו ובגדי עשו החמודות, כבר הרחבנו לדון בדברינו [בגדי עשו החמודות](#) בפרשת תולדות, ועל"פ נראה שלא קיים מצוות כיבוד אב ואם. ראו גמרא קידושין לא ע"א שכן מכבד את אמו יותר מאביו וכאן נראה שלא התקיים כלל זה.

⁶ אם נניח שגם משפט זה איננו שגרת לשון, אפשר שהוא מקפל גישה לוחמנית שאכן משה ובני ישראל חשבו לכבוש את אדום בדומה לסיחון ולעוג (ולכן גם אחרי הניצחון במלחמת חרמה, לא נכנסו לארץ מהדרום). אך לא כך מצאנו בספר במדבר.

⁷ "ההר" הם האבות שקבורים בהרי חברון, במערת המכפלה. ראו גם שמות רבה טו ד שהאבות נקראים הרים: "ואין הרים אלא אבות". וכמו בהערה 5 לעיל, אפשר שהדיבור בלשון רבים "אלו שקבורים בהר" אינו מקרי ומתחבר ל"היה זהיר בכבוד אבותי" לעיל וכולל גם את אברהם זקנו של עשו. כך או כך, בכניסה לארץ ישראל, חוזר וניערור סיפור יעקב ועשו וסיפור יצחק (ואברהם) ועשו, ובני ישראל מצווים לא להתגרות מלחמה בבני אדום, שכן אלה כבדו את האבות שמתוקף ההבטחה להם באים כעת בני ישראל לרשת את הארץ. קרן סמויה מחברת את פסגות הרי אדום עם הרי חברון (קרן שאולי חזרה גם בימי בית שני).

- לא תצטער.⁸ אמר הקב"ה: בלשון הזה כיבדו, בו בלשון הזה אני אומר לכם: "פנו מלפניו", "רב לכם טוב את ההר הזה".⁹

שם סימן יח – בברכתכם שלכם אתם נוגעים

דבר אחר: מהו "רב לכם"? א"ר אחא: אם נוגעים אתם בו, בשלכם אתם נוגעים! כיצד? ברכה אחת ברכו אביו: "ועל חרבך תחיה" (בראשית כז מ), וליעקב בירך עשר ברכות.¹⁰ מניין? שכן כתיב: "ויתן לך האלהים מטל השמים וכו' " (בראשית כז מ); אם בטילה היא ברכתו של עשו, אף עשר שלכם בטלות. הוי: "רב לכם טוב את ההר הזה".¹¹

במדבר רבה יט טו – שותפות גורל?¹²

"וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקֹּדֶשׁ אֶל מֶלֶךְ אֲדָוִם כֹּה אָמַר אַחִיד וְשָׂאֵל אֶתָּה יָדַעְתָּ אֶת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מִצָּאָנוּ (במדבר כ יד).¹³ אמרו לו: אתה ידעת, כשאמר הקב"ה: "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדו וענו אותם ארבע מאות שנה" (בראשית טו יג) - אנו נשתעבדנו ואתה בן חורין! ... משל לשני אחים שיצא שטר חוב על זקנם. פרע אותו אחד מהם. לימים התחיל לשאול חפץ מאחיו, אמר לו: אתה יודע שאותו חוב על שנינו היה, ואני הוא שפרעתינו. אל תחזירני מן חפצי שאני שואל.¹⁴

בראשית רבה עד טו – מי הפר את הברית ובטל את הציווי

"עַד הַגֵּל הַזֶּה וְעַד הַמַּצֵּבָה אִם אֲנִי לֹא אֶעֱבֹר אֶלְיָךְ אֶת הַגֵּל הַזֶּה וְאִם אֶתָּה לֹא תַעֲבֹר אֵלַי אֶת הַגֵּל הַזֶּה וְאִם הַמַּצֵּבָה הַזֹּאת לִרְעָה" (בראשית לא נב).¹⁵ בשעה ששלח דוד את יואב לארס נהרים ולארס צובה פגע באדומיים. בקש לזנובם, הוציאו לו אֶסְטִלִיּוֹת¹⁶ שלהם: "רב לכם טוב את ההר הזה" (דברים ב ג). פגע במואביים, בקש לזנובם, הוציאו לו אֶסְטִלִיּוֹת שלהם: "אל תצר את מואב ואל תתגר במלחמה" (שם שם ט) ... באותה שעה לא נהג דוד כבוד מלכות בעצמו, אלא עמד והעביר

⁸ את "לא תצטער" זה אפשר להבין בשני אופנים. האחד, שעשו המסרב לקבל את המתנות שהרעיף עליו יעקב, אומר ליעקב: אל תצטער, אל תחסר מרכושך. השני, שהקב"ה אומר לעשו שסופו שלא יצטער על שהיה נדיב ואמר ליעקב: "יש לי רב אחי", וזה מתחבר ל"בעל גמולות" שבתחילת המשפט. לשניהם, כדאי להזכיר שבסוף עשו כן לקח את הדורון ששלח לו יעקב שכן כתיב: "ויפצר בו ויקח" (בראשית לג יא). הגמול הוא איפוא לא על הוויתור, אלא על הנכונות לויתור, על האמירה: "יש לי רב אחי". (ובנימה בדיוחיתא, לאחר שיעקב אומר לעשו "עם עשו גרתי ותר"ג מצוות שמרתי" - רש"י, עונה לו עשו: תודה יעקב, אך אין אנו זקוקים לחומרותיך, יש לנו את הרב שלנו).

⁹ שימו לב להבדל הגדול בין מדרש זה לקודם. המדרש הקודם דיבר על הכבוד שנהג עשו ביצחק אביו (ולפי הצעתנו גם באברהם), שבזכותו: "רב לכם, טוב את ההר הזה". מדרש זה מדגיש שכל השירות שנתן עשו ליצחק היה לא-אמיתי, של "ציד בפיר" - "הרבה סיבב עשו את הורו", ראו רש"י, בראשית רבה ותנחומא: "ציד בפיר" - היה צד את יצחק הצדיק בפיר". אז על איזה כבוד מדובר כאן? על הכבוד שחלק עשו ליעקב! וכפי שכבר ציינו בהערה הקודמת, לא מדובר בכבוד חומרי, בכסף או ברכוש ממש (ראו לשונו של בלק בללעם: "כי כבד אכבדך מאד", במדבר כב יז), שהרי בסוף "ויפצר בו ויקח"; רק כבוד של דיבור "בלשון הזה כבוד". ודי באמירה "יש לי רב", על מנת לצוות את בני ישראל: "רב לכם" - סובו את ההר הזה.

¹⁰ וכאן שואלים בשולחן שבת: מי ימצא את עשר הברכות שבירך יצחק את יעקב.

¹¹ להבנת מדרש זה, יש לקרוא את הפסוק בבראשית בשלמותו: "יש לי רב אחי יהי לך אֶשֶׁר לך"; וכמו כן להתחבר עם מדרש בראשית רבה עח יא שאומר שבמשפט זה של עשו, **על שני חלקיו**, הוא מודה שהברכות שייכות ליעקב (שהרי מכר את הבכורה) "ונתאושו הברכות ביד יעקב". ראו המדרש שם שמסיים ואומר: "... שלא תאמר: אילולי שרימה יעקב אבינו את אביו, לא הול הברכות. תלמוד לומר: יש לי רב אחי, יהיה לך אשר לך". לפיכך, אומר הקב"ה כאן למשה ולבני ישראל, אם תלחמו כעת באדום, הוא עשו, תפסידו את הברכות שלכם ובראשם את הברכה השביעית: "היה גביר לאחיק" שהיא כוללת את כולם. ראו דברי יצחק לעשו: "הן גביר שמתיו לך .. ולכה איפוא מה אעשה בני". ואנו שואלים: מה באמת אירע לברכה זו לאורך יחסי אדום ישראל?

¹² נעשה אתנחתא בספר דברים, פרשתנו, ונחזור לספר במדבר, פרשת חוקת, בה מסופר שבני ישראל מבקשים לעבור בגבול אדום בדרכם לארץ המובטחת.

¹³ וההמשך שם: "וַיִּרְדּוּ אֲבֹתֵינוּ מִצְרִימָה וַנִּשָּׁב בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים וַיִּרְעוּ לָנוּ מִצְרַיִם וְלֹאֲבֹתֵינוּ: וַנִּצְעַק אֶל ה' וַיִּשְׁמַע קִלְנוּ וַיִּשְׁלַח מַלְאָךְ וַיִּצְאָנוּ מִמִּצְרַיִם וְהָיָה אֲנַחְנוּ בְּקֹדֶשׁ עִיר קָצֶה גְבוּלָךְ". בני ישראל משתפים את בני אדום בקורותיהם ומתייחסים אליהם כאחים.

¹⁴ אם יש לעשו זכויות בגין היותו בן יצחק ונכד אברהם, ההרים שבגינם אין להילחם בו ולרשת את ארצו, אפשר לפחות לצפות שייסייע לאחיו, שהשתעבד במצרים בגין סבא אברהם, להגיע כעת את הנחלה שהובטחה לו. לא הרבה מבוקש, רק לעבור ולקצר את הדרך. במדרש, יש שתיקה רועמת מצד עשו ואין ממנו תשובה. אך במקרא, תגובתו של עשו הוא אדום חדה וברורה: "ויאמר אֵלַי אָדָם לֹא תַעֲבֹר בִּי פֶן בַּחֲרֵב אֵצֶא לְקִרְאָתְךָ ... וַיֵּצֵא אָדָם לְקִרְאָתוֹ בָּעֵם כֶּבֶד וּבִיד חֲזָקָה". בבקשה, יעקב-ישראל, אל תספר לי כל מיני סיפורי בראשית! ואם כן, אז בבקשה לקרוא היטב את בראשית פרק לו פסוק ו: "וַיִּקַּח עֶשָׂו אֶת נָשָׁיו וְאֶת בָּנָיו וְאֶת גְּבִיתוֹ וְאֶת כָּל נִפְשׁוֹת בָּיתוֹ ... וְאֶת כָּל קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אַחִיו". פעם אחת, יעקב מספיק! האם כאן חוזרת וניעורת שוב כל המחלוקת העתיקה? האם לאחר תגובה כזו גם בני ישראל-יעקב פטורים מחיובותם?

¹⁵ עוד קודם להיפרדות יעקב ועשו, קדמה ברית יעקב ולבן וסימון "מעבר גבול" בין ארץ ישראל המערבית ועמי עבר הירדן מזרחה. זו הסיבה שמדרש זה ממוקם בפרשת ויצא. משם מתגלגל הדרשן לישראל ואדום ומשם להיפרדות החבילה והפרת הבריתות.

¹⁶ תעודה על אבן.

הפורפירון¹⁷ מעליו ועטרה מעל ראשו ונתעטף בטליתו והלך לו אצל סנהדרין. אמר להם: רבותי, לא באתי לכאן אלא ללמוד, אם נותנים אתם לי רשות אני מלמד. שלחתי את יואב לארם נהרים ולארם צובה ופגע באדומיים והוציאו לו אסטליות שלחן: "רב לכם". והלא הם פרצו את הגדר תחילה: "ויאסוף אליו את בני עמון ועמלק" (שופטים ג יג)¹⁸ ... כמה אגרות כתב: ר' אייבו אמר שנים כתב אחד לאדומיים, ואחד למואביים. ר' חנינא אמר: איגרת אחד כתב, זהו שכתוב: "בְּהַצֹּתוֹ אֶת אֲרָם נְהָרִים וְאֶת אֲרָם צוֹבָה וַיָּשֶׁב יוֹאָב וַיָּבֵא אֶת אֲדָוִם בְּגִיָּא מֶלַח שְׁנִיִּים עֶשְׂרֵי אֶלְפֵי" (תהלים ס ב). חזר ולמד אדומיים משל מואביים: "למנצח על שושן עדות" (שם) – לעדה, שהיא מְשִׁיחָה בלשונו של אלהים.¹⁹

דברים רבה פרשה א סימן טז – מאדום ועשו למלכות רומא

דבר אחר: "רב לכם סוב את ההר הזה". זהו שאמר הכתוב: "מי יובילני עיר מצור" (תהלים ס יא)²⁰ – זו רומי. ולמה דוד קורא אותה מצור? עיר שמצירה לישראל ... עיר מצור שמבוצרת מכל מקום שאין אדם יכול לכבוש אותה ... עיר שהכל מבצרים אותה. א"ר יוחנן: היה דוד מתאוה ואומר: "מי יובילני עיר מצור?" – מי יתן שאפרע ממנה. אמר לו הקב"ה: דוד, ויכול אתה לה? אמר לפניו: רבש"ע, "מי נחני עד אדום?" – אמר לפניו: מי שכבר השליטני על אדום, הוא משליט אותי אף על זו.²¹ פעמים הרבה ששלט דוד על אדום, שנאמר: "וישם באדום נציבים" (שמואל ב ח יד). מהו "נציבים"? ר' סימון אמר: קֶסֶרְס, רבנן אמרי: אֲדִרְיָאנְטִיס.²² א"ר יהודה בר סימון: א"ל הקב"ה: דוד, יודע אני שידיך חדות וחרוצות, ואני מבקש לרדות את עולמי בהם.²³ דבר אחר: דוד, אני צריך לה לדורות, וכבר משה רבך בקש להזדווג להם ואמרתי לו: "רב לכם" – רב יצוה לתלמידיו: "סוב את ההר הזה".²⁴

שם סימן יז – לקבל בהכנעה את עולה של רומא היא עשו אדום

דבר אחר: "רב לכם סוב את ההר הזה". זהו שאמר הכתוב: "דום לה' וְהִתְחַלֵּל לוֹ אֶל תִּתְחַר בְּמִצְלִיחַ דְּרָכּוֹ בְּאִישׁ עֶשֶׂה מִזְמוֹת" (תהלים לו ז). מהו "והתחולל לו"? צִפָּה להקב"ה, כענין שנאמר: "מה תשתוחחי נפשי ותהמי עלי הוחילי לאלהים" (תהלים מב ו). "והתחולל לו" – א"ר תחליפא דקסרין: ... אם באו עליך יסורין קבל אותן בְּחִילָה.²⁵ "אל תתחר במצליח דרכו" – זה עשו שכתוב בו: "מדוע דרך רשעים צלחה?" (ירמיה יב א). "באיש

¹⁷ בגד ארגמן סמל המלכות.

¹⁸ במלחמת אהוד בן גרא המואבי שהצר מאד לישראל ונלוו אליו עמי שאר עבר הירדן המזרחי ועמלק מייצג את אדום. ואם אנחנו בספר שופטים, ראו איך באגרת ששלח יפתח למלך בני עמון, הוא מתאר את מה שהתורה מספרת בפרשתנו ובפרשת חוקת: "וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל מֶלֶךְ אֲדָוִם לֵאמֹר אֶעֱבְרָה נָא בְּאַרְצְךָ וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ אֲדָוִם וְגַם אֶל מֶלֶךְ מוֹאָב שֶׁלַח וְלֹא אָבָה וַיָּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּקֶדֶשׁ: וַיֵּלֶךְ בְּמִדְבַּר וַיָּסֹב אֶת אֶרֶץ אֲדָוִם וְאֶת אֶרֶץ מוֹאָב וַיָּבֹא מִמִּזְרַח שָׁמַשׁ לֶאֱרֹץ מוֹאָב וַיַּחֲנוּ בְּעֵבֶר אֲרֻנוֹן וְלֹא בָּאוּ בְּגִבּוֹל מוֹאָב כִּי אֲרֻנוֹן גְּבוּל מוֹאָב" (שופטים יא יז-יח). טענת בני ישראל היא שלאורך הזמן עמי האזור, ובתוכם אדום, "פרצו את הגדר תחילה". הגלעד שהקימו לבן ויעקב, נותר גל אבנים גרידא ובחבירה של אדום לארם לעזרה, בטל גם הציווי: "רב לכם, סוב את ההר הזה" והמשכו שם: "אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מִדְרֹךְ כָּף רָגֶל כִּי יִרְשָׁה לְעֶשָׂו נִתְּתִי אֶת הָר שְׁעִיר". ראו דברינו [ברית יעקב עם לבן הוא ארם](#) בפרשת ויצא.

¹⁹ הדרשן נזקק לפסוק מתהלים על מנת להראות שדוד נלחם באדומים והציווי לא להתגרות בהם כבר חלף עבר מן העולם בתקופת השופטים והמלכים, וכל זאת משום שהם "פרצו את הגדר תחילה". ובאמת, יכול היה להביא את הפסוק משמואל ב ח יד: "וַיָּשֶׁם בְּאֲדָוִם נְצִיבִים בְּכָל אֲדָוִם שֵׁם נְצִיבִים וַיְהִי כָל אֲדָוִם עֲבָדִים לְדָוִד", כמו גם מלכים א יא טו: "וַיְהִי בְהִיּוֹת דָּוִד אֶת אֲדָוִם בְּעֵלּוֹת יוֹאָב שֶׁר הַצָּבָא לְקַבֵּר אֶת הַחֲלָלִים וַיֵּךְ כָּל זָכָר בְּאֲדָוִם". ובעצם, כבר קדם שאול לדוד, כמסופר בשמואל א יד מז: "וַיִּשְׁאוּל לֶכֶד הַמְּלוּכָה עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּלְחָם סָבִיב בְּכָל אִיבָיו בְּמוֹאָב וּבְבָנֵי עַמּוֹן וּבְאֲדָוִם וּבְמִלְכֵי צוֹבָה וּבְפִלְשְׁתִּים וּבְכָל אֲשֶׁר יָפְנָה יְרֻשָׁיָה". נפרצה הגדר.

²⁰ יש לקרוא את הפסוק שם עד סופו: "מי יבילני עיר מצור מי נחני עד אדום". ופסוק לפניו: "מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עלי פִּלְשֶׁת הַתְּרַעְעִי". זה אותו פרק ס בתהלים שראינו בסוף המדרש הקודם, המכיל עימות והתחשבנות עם עמים רבים באזור.

²¹ ראו התרגום בחוק לישראל פרשת עקב יום חמישי: "מי יבילני עיר מצור מי נחני עד אדום" – וכדון דחבית מן אוביל יתי עד כרכא דרומי רשיעא, מן דברני עד קושטנטינא דאדום". נראה שהמתרגם הכיר את התפצלות רומא במאה הרביעית למזרח ומערב.

²² קסטרס הם חילות מצב, אנדריאנטים הם אנדרטאות לכבודה של המלכות – הקיסר. לא בכדי משתמש פה הדרשן במונחים המתאימים למלכות רומי המוכרת לו מתקופתו הוא ומדמה את סמלי מלכות דוד לאלה של רומא.

²³ בהם – ברומיים, לא בידי של דוד. הקב"ה זקוק לידיהם ושלטונם של הרומיים. "ואני" במשפט, כמו: אבל אני, וא"ו הניגוד.

²⁴ דוד שהכניע את אדום, מבקש להכניע גם את רומי, תולדתה של אדום! והקב"ה עוצר אותו. יש לרומא תפקיד בעולם, לשמש שבט אפו של הקב"ה ולרדות בעזרתה את העולם כולו, כולל עם ישראל. אם דוד מנסה להקדים את ההיסטוריה, ודרך דיכוי אדום עד תום, להכניע גם את רומא העתידה להחליף את אדום, בעקירה מהשורש או ב"קפיצה קוואנטית" דמיונית במכונת הזמן, באה תשובת הקב"ה ומקפיצה את דוד אחורה לפרשה שלנו, מזכירה לו את בריתות ספרי בראשית ודברים ומחילה את הציווי "רב לכם סוב את ההר הזה" (שיש לקרוא אותו כך: רב לכם! סוב את ההר הזה" או כפי שאומר המדרש: הרב מצווה לכם לסוב מעל אדום) – על מלכות רומא הגדולה.

²⁵ חילה כפשוטו היא רעדה או חרדה. אבל בהקשר זה, נראה שהכוונה לציפייה וייחול ודרשה זו ממשיכה את קודמתה: "צִפָּה להקב"ה, כענין שנאמר: מה תשתוחחי נפשי ותהמי עלי הוחילי לאלהים". ראו פירוש דעת מקרא (עמוס חכם) על הפסוק בתהלים לו ז שמשמש בסיס לדרשה זו: "דום לה' והתחולל לו – צפה בדומיה לתשועת ה', קוה לו".

עושה מזמות" - זה עשו שדן את בני אדם בערמה. כיצד? הדין הזה של מלכות דן את הרוצח והוא אומר: למה הרגת? והוא אומר: לא הרגתי. והוא שואל אותו ואומר: ובמה הרגתו, בסייף או ברומח או בסכין? דבר אחר: "דום לה' והתחולל לו" - אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שבאו השונאים להחריב את ירושלים, היו שם ששים רבוא של מזיקין והיו עומדים על פתחו של היכל לפגוע בהם.²⁶ כיון שראו את השכינה רואה ושותקת, מניין? שכתוב: "השיב אחור ימינו מפני אויב" (איכה ב ג), אף הם נתנו מקום.²⁷ אמר רבי יהודה בר סימון: "דום לה' - [הקב"ה] ראה אותו מחריב את ביתו ושותק לו, ואתם מבקשין להזדווג לו? עד עכשיו מתבקש לו שכר כיבוד אבותיו.²⁸

דברים רבה א כ - סגירת החשבון רק בהופעת המשיח

אמר רבי שמואל בר נחמן: כשעמד עשו עם יעקב, אמר לו עשו: יעקב אחי, נהלך שנינו בעולם הזה כאחת. מה אמר לו יעקב? "עֲבֹר נָא אֲדֹנִי לְפָנֶי עֲבֹדוּ וְאֲנִי אֶתְנַהֲלָה לְאִסִּי לְרִגְלָהּ הַמְּלֵאכָה אֲשֶׁר לְפָנֶי וּלְרִגְלָהּ הַיְלָדִים עַד אֲשֶׁר אָבָא אֶל אֲדֹנִי שְׁעִירָה" (בראשית לג יד) ... אמר לו (יעקב לעשו): עד עכשיו יש לי להעמיד מלך המשיח שכתוב בו: "כי ילד יולד לנו" (ישעיה ט ה) ... אמר ר' שמואל בר נחמן: חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שעמד יעקב עם עשו בשעיר. ומהו "שעירה"? אמר לו: עד עכשיו יש לי להעמיד שופטים ומושיעים להיפרע מאותו האיש. מניין? שנאמר: "ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו" (עובדיה א כא). אמרו ישראל לפני הקב"ה: רבש"ע, עד מתי משועבדים אנו בידו? אמר להם: עד שיבוא אותו היום שכתוב בו: "דָּרַךְ כֹּכָב מִיַּעֲקֹב וְקָם שֶׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל"

...

וְהָיָה אֲדָוָם יִרְשָׁה וְהָיָה יִרְשָׁה שְׁעִיר אֲבִיּוֹ וְיִשְׂרָאֵל עֲשֶׂה חֵיל" (במדבר כד יז-יח) - כשיצא כוכב מיעקב וישרוף קשו"ל של עשו. מניין? שנאמר: "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש" (עובדיה א יח). אמר הקב"ה: אותה שעה, אני מופיע מלכותי ומולך עליכם, שנאמר: "ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה" (שם שם כא).²⁹

שבת שלום

ושנזכה לראות בנחמת ציון ובניין ירושלים

מחלקי המים

²⁶ בהם - באויבים. ששים רבוא מזיקין היו עומדים על פתחו של היכל מוכנים לפגוע בחיילות רומי הצרים על ירושלים.

²⁷ ואפשרו לאויב לכבוש את ירושלים.

²⁸ ראו במקבילה בנוסח ליברמן של דברים רבה, שם יש גם כעס על עשו-רומי ואזכור של הנקמה לעתיד לבוא: "הרף מאף (תהלים לז ח) - א"ר יצחק: הצדקת רבקה אמרה: עד שוב אף אחיך ... והוא לא עשה כן, אלא: ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמוס א יא). אף אני: ועשיתי באף ובחמה נקם את הגויים (מיכה ה יד)". אך בעיקרו, יש כאן השלמה ועצה של הנמכת קומה וקבלת עול מלכות רומא בהשלמה. והכל בהסתמך על הפסוק שלנו: "רב לכם סוב את ההר הזה", ראו בהמשך דברים רבה ליברמן שם: "א"ר מאיר: עתידין להיות אומרים: כאן פלטינן שלו, כאן תיאטרון שלו, כאן היתה בימה שלו, והתבוננת על מקומו ואיננו. א"ר מאיר: עתידין ישראל להיות ענוים, שנאמר: וענוים ירשו ארץ, אלו ישראל, ויתענגו על רוב שלום. ר' עזריה בש"ר יהודה בר' סימון: כדאי הוא אותו השלום שאמרתי לכם, רב לכם סוב". גם לשלום יחסי וכפוי, ע"י אימפריה מושלת שבאה מצאצאי אחינו עשו, יש ערך ואין לעם ישראל ברירה, אלא "לסוב את ההר", לקבל את "שלום רומא" (pax romana) כמות שהוא ולנסות לפרשו בדרך זו או אחרת. ואולי יש כאן גם ניכוס של האימפריה הרומית אלינו. מי אלה הכובשים הגדולים שכל העולם תחת כפות רגליהם? אלה האחים שלנו! והכל ככתוב בספר בראשית ודברים! ומה נעשה? נצניע עצמנו, נתכנס בבתי תפילה ותורה ונצפה לישועה. ראו שוב דברים רבה פרשה א סימן יט: "מהו פנו לכם צפונה? א"ר חייא: אמר להם: אם ראיתם אותו שמבקש להתגרות בכם, אל תעמדו כנגדו, אלא הצפינו עצמכם ממנו עד שיעבור עולמו. הוי: פנו לכם צפונה. א"ר יהודה בר שלום: אמרו לו ישראל: רבש"ע, אביו מברכו: על חרבך תחיה ואתה מסכים עמו ואומר לנו הצפינו עצמכם מפניו, ולהיכן נברח? אמר להם: אם ראיתם שמזדווג עם שרו ברחו לתורה. ואין צפונה אלא תורה שנאמר (משלי ב) יצפון לישרים תושיה. דבר אחר: מהו צפונה? אמר רבי יצחק אמר הקדוש ברוך הוא: המתינו עד עכשיו מלך המשיח לבוא ויקיים: מה רב טובך אשר צפנת ליראך (תהלים לא כ)".

²⁹ ראו בראשית רבה עח יד: "עד אשר אבא אל אדוני שעירה - אמר רבי אבהו: חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שהלך יעקב אבינו אצל עשו להר שעיר מימיו. אפשר יעקב אמתי היה ומרמה בו? אלא אימתי הוא בא אצלו? לעתיד לבוא. הדא הוא דכתיב (עובדיה א) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו". סגירת החשבון הסופית, לא רק עם עשו של ספר בראשית, אלא עם עשו בגלגוליו ההיסטוריים השונים: אדום, הורדוס, רומא, הנצרות (ראו הבית האחרון בפיט מעוז צור), תהיה רק לעתיד לבוא, רק בימות המשיח. עד אז, החשבון שבין שני האחים התאומים, בני יצחק ורבקה, נכדי אברהם ושרה - פתוח ועומד. וגם אז לא יהיו הדברים כ"כ פשוטים וקלים. ראו פסיקתא רבתי פסקא יב - זכור: "א"ר יהושע בן לוי: אף לעתיד לבא עתידין ראשי השבטים להזדווג עם שרו של עשו ואינו נופל בידם. וכיון ששרו של יוסף בא ומזדווג לו מיד הוא נופל לפניו. למה? שכל אחד ואחד כשבא להזדווג לו מיד הוא מסלקו בתשובות. לראובן אומר: נחשדת על אשת אבין. לשמעון וללוי אומר: אף אתם הרגתם את שכם. וליהודה אומר: אף אתה נחשדת על כלתך. ולכל השבטים הוא מסלק לומר: אתם מכרתם את אחיכם. כיון ששרו של יוסף בא להזדווג לו, מיד נופל לפניו, שאין לו מה להשיבו: והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה (עובדיה א יח), ומיד: ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשו". ומי יכול לומר על עצמו היום שיש לו ייחוס ברור ליוסף?